

А. І. Палюх

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
викладач кафедри кримінального права і процесу

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ СВОЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

© Палюх А. І., 2015

На підставі розгляду уявлень про доказування у кримінальному провадженні у КПК України розкрито особливості реалізації прокурором своїх повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні. Розкрито сутність управлінських відносин між прокурором – процесуальним керівником досудового розслідування та слідчим. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення діяльності прокурора шляхом систематичного вивчення ним планів розслідування, що складає слідчий, та з урахуванням вказівок прокурора щодо кримінального провадження.

Ключові слова: прокурор, прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, досудове розслідування, доказування, форма участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування.

А. И. Палюх

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОКУРОРОМ СВОИХ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ ПРИ ДОКАЗЫВАНИИ НА ДОСУДЕБНОМ РАССЛЕДОВАНИИ

На основе рассмотрения представлений о доказывании в уголовном производстве в УПК Украины раскрыты особенности реализации прокурором своих полномочий при доказывании на досудебном расследовании. Раскрыта сущность управленческих отношений между прокурором – процессуальным руководителем досудебного расследования и следователем. Сформулированы предложения по совершенствованию деятельности прокурора путем систематического изучения им планов расследования, составляемых следователем, и с учетом указаний по уголовному производству.

Ключевые слова: прокурор, прокурорский надзор в форме процессуального руководства досудебного расследования, досудебное расследование, доказывание, форма участия прокурора в доказывании в ходе досудебного расследования.

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION HIS PROCEDURAL POWERS OF THE PROSECUTOR AT THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF PROOF

On the basis of the consideration of representations of proving in criminal proceedings, the criminal procedural law of Ukraine, modern prosecutorial and investigative practices disclosed features of the implementation of its powers by the prosecutor in proving during the pre-trial investigation. Grounded inconsistency of views of individual scientists do not admit evidence of the actual data collected during the pretrial investigation. Based on the approach to the definition of proving in criminal proceedings as a cognitive activity, which includes both carried out in accordance with the criminal procedure law search and cognitive actions (investigating (search), tacit investigating (search)), mental operations to assess received information and argumentation of procedural decision by the investigator, the prosecutor, the investigating judge, the court, revealed the role of the prosecutor in the proving process, the essence of the management of relations between the prosecutor the head of procedural pre-trial investigation and the investigator. Formulated the proposals for improving the activity of the prosecutor through a systematic examination of the investigation plan, compiled by the investigator, and taking it into account during giving instructions on the criminal proceedings.

Key words: prosecutor, public prosecutor's supervision in the form of a procedural manual pre-trial investigation, pre-trial investigation, evidence, form of participation of the prosecutor in proving in pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Посилення ролі прокурорів у діяльності сторони обвинувачення шляхом наділення їх повноваженнями здійснення нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України) вимагає дослідження особливостей реалізації ними своїх процесуальних повноважень. До цього спонукає й критичний аналіз вже наявних методичних розробок з особливостей здійснення прокурорського нагляду під час досудового розслідування через призму досвіду участі прокурорів в доказуванні за КПК України 2012 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню питань теорії та практики прокурорського нагляду у кримінальному провадженні приділяли увагу С. А. Альперт, В. М. Бабкова, І. В. Гловюк, В. Г. Даєв, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецький, І. М. Козьяков, О. М. Ларін, В. І. Малюга, О. Р. Михайленко, О. Я. Мотовиловкер, В. Т. Нор, М. М. Полянський, І. В. Рогатюк, М. В. Руденко, В. М. Савицький, В. А. Стремівський, М. С. Строгович, Р. Р. Тарганюк, О. М. Толочко, М. В. Черноусько, М. Б. Уліщенко, Ф. Н. Фаткуллін, В. М. Юрчишин та інші. Їхні роботи сформували масив систематизованих знань про прокурорський нагляд як правовий інститут, діяльність прокурора у кримінальному провадженні, його процесуальний статус та співвідношення з відповідними статусами інших учасників кримінального процесу. Особливості кримінальної процесуальної діяльності з доказування у кримінальному провадженні у своїх наукових розвідках розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені-юристи – О. С. Александров, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, Т. В. Варфоломєєва, В. П. Гмирко, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. Я. Дорохов, М. М. Єгоров, Г. Б. Карнович, Є. Г. Коваленко, В. Я. Колдін, А. А. Кухта, Ю. О. Ланцедова, В. К. Лисиченко, Д. А. Лопаткін, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, Ю. В. Худякова, М. С. Шумило та інші. Праці цих науковців становлять значущий для теорії доказування, кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності комплекс уявлень про зміст, сутність та структурні елементи процесу доказування. Прокурор як суб'єкт доказування висвітлювався у публікаціях В. І. Баскова,

В. В. Вапнярчука, Т. Ю. Іванової, Ц. М. Каз, І. М. Козьякова, Ю. В. Коренєвського, М. Й. Курочки, В. М. Литовки, І. Д. Перлова, О. Р. Ратінова, Р. Д. Рахуванова, В. М. Савицького, О. В. Семенка, Г. І. Скарєдова, Г. Г. Турілова, однак або як другорядний об'єкт розгляду серед інших учасників кримінального провадження, або як основний, але не за чинним КПК України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні проблемні питання особливостей реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні за КПК України 2012 року залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті – на підставі узагальнення чинного кримінального процесуального законодавства, спеціальної літератури, прокурорської та слідчої практики розкрити особливості участі у доказуванні прокурора процесуального керівника досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Новели інституту доказування, пов'язані зі встановленням у ст. 23 КПК України вимоги безпосередності дослідження судом доказів та неможливості визнання доказами відомостей, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім виключних випадків, зокрема, передбачених ст. 225 КПК України та ст. 317 КПК України, у якій визначається, що в ході підготовчого провадження до обвинувального акта долучаються не докази, а документи та інші матеріали, дали підстави для стверджень окремих науковців, що у ході досудового розслідування сторони збирають матеріали про джерела майбутніх доказів – носіїв даних про факти обставини, що підлягають доказуванню, а не докази. Докази ж з'являються в результаті змагального судового процесу в суді та покладаються в основу прийняття судом процесуальних рішень по справі. Тобто парадигма процесу доказування у кримінальному провадженні змінилася [12, с. 46–48; див. аналогічну аргументацію за законодавством РФ: 7, с. 311–320; 1, с. 23–24]. З такою позицією щодо оцінки нормативних положень КПК України ми погодитися не можемо з огляду на те, що: по-перше, її схвальне сприйняття ставить під сумнів реальну законність процесуальних рішень прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого під час досудового розслідування, а по-друге, прихильники наведеної вище позиції упускають положення загальної засади кримінального провадження – змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, зміст якої, зокрема, полягає в тому, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів (ч. 2 ст. 22 КПК України). Не треба ще упускати положення ч. 6 ст. 9 КПК України, які визначають, що у випадках неоднозначного регулювання питань кримінального провадження, а тут саме той випадок між нормами, з одного боку, ст. 317, а з іншого – ст. 22, 84 КПК України, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України. Підтверджують нашу позицію положення ч. 2 ст. 93 КПК України – сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом. Тобто фактичні дані, отримані під час досудового розслідування шляхом здійснення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, є доказами. Тому на підставі наведених аргументів ми можемо стверджувати про безпідставність аргументації щодо збирання під час досудового розслідування носіїв даних про факти обставини, що підлягають доказуванню, а не доказів. І наголошуємо на неприйнятності приниження тим самим значущості для кримінального провадження результатів кримінальної процесуальної діяльності не тільки сторони обвинувачення, але й захисту на цій стадії процесу.

Питання про поняття доказування – одне з найважливіших категорій теорії доказів, – уже протягом тривалого часу привертає до себе увагу вчених. Звернувшись до історії питання, бачимо, що в дореволюційний період процесуалісти спершу дотримувалися погляду на доказування як на логічну діяльність, яка полягала в обґрунтуванні істинності одних думок за допомогою інших [11, с. 162; 8, с. 166]. Сучасна юридична наука не відмовилася абсолютно від цієї концепції, проте були вироблені й інші підходи до визначення поняття доказування як сукупності взаємопов'язаних процесуальних дій, що здійснюються чітко відповідно до встановленого законом порядку, спрямованих на збирання, перевірку, оцінку доказів та використання їх з метою достовірного встановлення обставин кримінальної справи [2, с. 76–77; 4, 122 с.; 13, с. 114].

Слід, однак, зауважити, що принципово інший підхід до вирішення проблеми змісту та сутності доказування простежується в роботах вчених, які виділяють в ньому лише його логічний аспект і намагаються представити пізнання і доказування як різні, навіть протилежні за спрямованістю форми кримінальної процесуальної діяльності, розмежовуючи їх за часовою ознакою. Діяльність слідчого, прокурора з набуття знань про обставини події злочину представляється як така, що складається з двох частин: встановлення, дослідження всіх обставин – власне пізнавальна діяльність, і доказування – здійснювана за правилами логіки діяльність з обґрунтування висновків, тез [5, с. 23–38].

Не вдаючись до детального аналізу наведених позицій, зазначимо, що вихідним для нас є комплексне уявлення про доказування як про пізнавальну діяльність, що включає як здійснювані відповідно до норм кримінального процесуального закону пошуково-пізнавальні дії (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові)), так і мисленнєві операції з оцінки отриманої інформації та аргументування процесуальних рішень, що приймають слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Такий підхід, на наше глибоке переконання, дозволяє з найбільшою повнотою підходити до розкриття особливостей участі прокурора у доказуванні на досудовому розслідуванні. Ключем до їх розкриття є положення ч. 2 ст. 36 КПК України, згідно з якими прокурор є процесуальним керівником досудового розслідування. Як ми попередньо з'ясували, сутність досудового розслідування полягає в доказуванні у кримінальному провадженні на цій стадії. Відповідно до цього цілком правомірним буде визнання за прокурором повноважень з керівництва доказуванням під час досудового розслідування. Як слушно зазначає М. Й. Курочка, основне навантаження із встановлення обставин, що мають значення для справи в цілях досягнення істини, звичайно бере на себе слідчий [6, с. 53]. На нього покладається основний тягар збирання доказів під час досудового розслідування відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 36 та ч. 1, 2 ст. 40 КПК України. Запроваджений чинним КПК України нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням виступає основою формування управлінських відносин між прокурором, що є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, та слідчим, що його розслідує. Особливостями таких управлінських відносин є те, що вони передбачають, з одного боку, обов'язок слідчого погоджувати у прокурора клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру, проведення у передбачених КПК України випадках слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, подавати йому на затвердження обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а з іншого – залишають за слідчим право самостійного початку досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам, призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, зокрема щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК України, здійснювати інші повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законом (ч. 2. ст. 40 КПК України). Причому слідчий, згідно із ч. 1 ст. 40 КПК України, має займати активну

позицію у кримінальному провадженні, не чекати від прокурора, що є його процесуальним керівником, вказівок щодо подальших дій. До цього його стимулює покладена на нього у ч. 1 ст. 40 КПК України відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, з гарантованою йому самостійністю у процесуальній діяльності (ч. 5 ст. 40 КПК України). Водночас законодавець не дистанціює прокурора від діяльності слідчого зі збирання доказів у кримінальному провадженні, а закріплює за ним можливість у необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом, приймати процесуальні рішення, у випадках, передбачених КПК України, повідомляти особі про підозру, пред'являти цивільний позов, затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акту, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання (п. 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 36 КПК України). Прокурор також має право давати слідчому письмові вказівки з питань досудового розслідування кримінального правопорушення, які є для останнього обов'язковими до виконання (ч. 1 ст. 36, ч. 4 ст. 40 КПК України). Як свідчать результати проведеного нами опитування прокурорів, письмові вказівки виступають одним з найефективніших засобів керування процесом доказування у кримінальному провадженні через корегування тим самим прокурорами версій слідчого, переліку конкретних завдань та строків проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на їх перевірку. Оцінюємо як прогресивну та таку, що не протирічить положенням КПК України, практику прокурорів щодо ознайомлення з планами розслідування кримінальних правопорушень, у яких вони є процесуальними керівниками. Причому зазначимо, що доцільно це робити не тільки на початку кримінального провадження чи у випадках заміни прокурора процесуального керівника, але й періодично протягом досудового розслідування за обов'язковою участю слідчого, від якого можна одразу отримати пояснення щодо його бачення напрямів та засобів розслідування.

На підставі викладеного з питань особливостей участі у доказуванні прокурора – процесуального керівника досудовим розслідуванням ми дійшли таких **висновків**:

1. Вважаємо, що трактування змісту ст. 23 та 317 КПК України не дають підстав для тверджень про те, що під час досудового розслідування сторони кримінального провадження збирають матеріали про джерела майбутніх доказів – носії даних про факти, обставини, що підлягають доказуванню, а не докази. Під час досудового розслідування здійснюється збирання доказів стороною обвинувачення шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом, на що вказано у ч. 2 ст. 93 КПК України.

2. Доказування у кримінальному провадженні – це пізнавальна діяльність, що охоплює як здійснювані відповідно до норм кримінального процесуального закону пошуково-пізнавальні дії (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові)), так й мисленнєві операції з оцінки отриманої інформації та аргументування прийняття процесуальних рішень, що приймають слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд.

3. Досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснюється у формі доказування. Запроваджений чинним КПК України нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням виступає основою формування управлінських відносин між прокурором, що є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, та слідчим, що здійснює доказування. Особливостями

таких відносин є те, що слідчий, який процесуально підпорядкований прокурору, повинен займати активну позицію в кримінальному провадженні, не чекати від прокурора вказівок щодо своїх подальших дій (ч. 1 ст. 40 КПК України). Водночас прокурор наділений відповідно до п. 4-7, 11-13 ч. 2 ст. 36 КПК України повноваженнями особистої участі у збиранні, оцінці та використанні доказів для прийняття відповідних процесуальних рішень.

4. Письмові вказівки прокурора є одним з найефективніших засобів керування процесом доказування у кримінальному провадженні через корегування ними у такий спосіб версій слідчого, переліку конкретних завдань та строків проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на їх перевірку. Для підвищення ефективності вказівок прокурорам необхідно періодично протягом досудового розслідування за участі слідчих ознайомлюватись з планами розслідування кримінальних проваджень.

1. Александров А. О значении концепции объективной истины [Текст] / А. Александров // Российская юстиция. – 1999. – № 1. – С. 23–24. 2. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве [Текст] / Анатолий Рафаилович Белкин. – М.: Норма, 2005. – 528 с. 3. Лазарева В. А. Суд присяжных и теоретические проблемы доказывания [Текст] / В. А. Лазарева // Правовые формы и эффективность доказывания по уголовным делам: межвуз. сб. статей. – Самара, 1996. – С. 53–65. 4. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве [Текст] : монография / Михаил Макарович Михеенко. – Киев, 1984. – 122 с. 5. Кергандберг Э. М. О некоторых вопросах соотношения познания и уголовно-процессуального доказывания [Текст] / Э. М. Кергандберг // Вопросы применения уголовно-процессуального законодательства: Труды по правоведению. – Тарту : Изд. Тарт. ун-та, 1982. – Вып. 598. – С. 23–38. 6. Курочка М. Дотримання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність [Текст] / М. Курочка // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7. – С. 52–56. 7. Пашин С. А. Доказательства в российском уголовном процессе [Текст] / С. А. Пашин // Состязательное правосудие: труды научно-практических лабораторий. – М., 1996. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 311–320. 8. Спасович В. Д. Теория судебно-уголовныхъ доказательствъ [Текст] // Сочинения В. Д. Спасовича / В. Д. Спасович. – С.-Пб.: 1890. – Т. III : статьи, диссертации, лекции юридического содержания. – 544 с. 9. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса [Текст] / Михаил Соломонович Строгович. – М., 1971. – Т. 1. – 470 с. 10. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства [Текст] / Иван Яковлевич Фойницкий / [под общ. ред. А. В. Смирнова]. – [репринт третьего изд., 1910]. – СПб.: АЛЬФА, 1996. – Т. 2. – 1996. – 552 с. 11. Шумило М. С. Понятия “докази” у кримінальному процесуальному кодексі України : спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі [Текст] / М. С. Шумило. – Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2 (150). – С. 40–48. 12. Якубович Н. А. Понятие доказывания в советском уголовном процессе [Текст] / Н. А. Якубович // Советское государство и право. – 1965. – № 7. – С. 113–120.